

ባሻይ አውዓሎም ሓረጎችን ዓወት ኩናት ዓድዋን

=====////////=====////////=====////////=====

ክቡራትን ክቡራንን፣እዚ ጃነ እዚ ወይ እዚ ወርሐ እዚ ወርሐ ለካቲት ኢዩ።ወርሐ ለካቲት ጃንሆይ ካብ ኮረሻ ሰልጣኖም ዝተኣለይሉ ሓደ ተዘካሪ ፍጻሚ ኢዩ።እቲ ካልእ ድማ ቃልሲ ህዝቢ ትግራይ፡ኣብ በረካታት ደደቢት ዝፈለመሉ ወርሐ ምኳኑ ዝፍለጥ ጉዳይ ኢዩ።ቐድሚ 47 ዓመት ኣቢሉ ዝፈለመ ብረታዊ ቃልሲ ኣብ መበል 17 ዓመቱ ብማእለያ ዘይብሉ መስዋእትን ዋጋ መስዋእትን ዓወት ሓዙ ከም-ዝተዛዘመ ዝፍለጥ ታሪኽ'ዩ።

ሕጅ ድማ ደግሲ ግዲ ኩይኑ ካብ ታሪኽ ዘይመሃሩ ወረርሽኵን ዓመጽን ኣብ መዝገእ ዓዱን መረቡቱን ሰፍ ዘይብል በደልን መከራን ይወርዶ ብምህላው፣ናብ ካልእ ኣንፈትን ዓይነትን ቃልሲ ተሳጢሑ ይርከብ ኣሎ።እዚ ኸኣ ካልእ የካቲት ትዝክረሉ ክኸውን ከሎ።እቲ ካልኣይ ድማ ኣብ ታሪኽ ጸለምቲ ህዝብታት ይኹን ብሓፈሻ ኣብ ታሪኽ ዓለም መሰደመም ዓወት ዝተዓትረሉ ኩናት ዓድዋ፣ኣብ ወርሐ የካቲት ከም ኣቆጸጸራ ምድረ-ሓበሻ ይዝከርን ይጽንበልን ኢዩ።

ኩናት ዓድዋ ብሓቂ ታሪካዊ ኩናት ኢዩ።ዓወቱ ድማ ኣየጠራዋርን ኢዩ።እንተኩነ ሃንደስቲ ታሪኽን ቀማዕቱን ነቲ ሓቀኛ ወዕሎን ፍጻሚታቱን ከም ባህታ ልቦም ክጽሕፍዎን ከዘነትዉዎን ጊዜ ኣይቐለለን ኢዩ።ብዘነ ወድዝን ድማ ብዙሕ ነገር ክቐየሱን ክዕለሱን ክኣሉ ኣሎ።እቶም ታሪኽ ዝፍጽሙን ዝሰርሑን ድማ ታሪኽም ብግብኡ፡ኣብ ግቡእ ጊዜኡ ተዘይሰንዶምን ጽሑፎምን ሙሉእ ዓወትን ትምህርትን ኣይርከቦን ኢዩ።ኣብ ኩናት ዓድዋ ግደን ኣበርክቶን ህዝቢ ትግራይን ሕዝቢ ኤርትራን ዘይነዓቕ ኢዩ ዝብሉ ብርኽት ዝበሉ ጸሓፊትን ፈላታት ታሪኽ ኣሎዉ ኢዮም።ካብኡ ናብኡ ድማ ግደ ወልቐ-ሰባት መሪሕ ግደ ነይርዎ ኢዩ።ካብቶም መሪሕ ግደ ዝነበሮም እኒ ኣሉላ ኣባ ነጋ፣ባሻይ አውዓሎም ሓረጎት ሠረቑብርሃንን እቲገ ጣይቱ ንግደ ሓቂ ብወርቃዊ ቀለም ክጽሓፍ ዘለዎ ታሪኽ ዝሰርሑን ዝወነኑን ኢዮም።ኣብ'ቲ ወዕሎ ኩናት እዚ ዝበሃል ታሪኽ ዘይብሎም ድማ ከም ወሰንትን ቐለሰትን እናሻዕ ብሓሶት ዝዘነተዉሎምን ዝጸሓፈሎምን ባእታትን ሕዝብታትን ኣሎዉ ኢዮም።

እሞ ደኣ ጸሓፊትን ተመራመትን ታሪኽነቲ ሓቃዊ ታሪኽ ብምቐትን ብዘይሻራዊ ኣገባብን፡ ክምርምርዎን ክጽንዕዎን ግዜ ይጠልቦም ኣሎ።ክንዮ እዚ ድማ ክሰንድዎን ክጽሕፍዎን ንጽባሕ ዘይበሃሎ ሰፍ ዘይብል ማሕበራውን ሃገራውን ዕማም'ዩ እብል።እሞ ደኣ ብዛዕባ እቶም ንግደ ሓቅን ኣብ ባይታ ሓቅን ታሪኽ ዝፈጸሙ ገለ ክብል እዩ።ንሎሚ ብዛዕባ ባሻይ አውዓሎም ካብ ቐድሚ 20 ዓመት ኣቢሉ፣ክሓትትን ክፈልጥን ካብ ዝግደስ ኣትሒዘ ይኹን ኣብ ታሪካዊ ቦታታት ክኸይድ ክለኹ ኣብ መጋርያ-ወግዕታት ዝሰማዕክዎን ዘንብብኻዎን ኣዛሚደ ገለ ክብለኩም እፈቱ።ብሉ እምበኣር ናብ ታሪኽ ባሻይ አውዓሎም ሓረጎት ክብለኹም ኢዩ።ሰዓቡኒ ኢኹም።

ኣቦ ባሻይ አውዓሎም ሠረቑብርሃን ካብ ሓማሲናዊ (ሸማንጉስ) ኣቡኣምን ካብ በዓልቲ ዓድዋ (ከባቢ እንትጮ) ወላዲት ኣዲኦም ኣብ መኸረም-ትኹዝ ተወልዱ።እቶ ሓረጎት ሠረቑብርሃን፣ካብ ወደባዊት ከተማ ባጽዕ ናብ ትግራይ ብፍላይ ናብ ዓድዋን ከባቢኡን ከም እኒ ጨውን ተዛመድቲ ነገራትን ብምውሳድ ይነግዱ-ይነጋግዱ ነበሩ። ካብ ትግራይ ከባቢታት ዓድዋን እንትጮን ድማ ናብ ኤርትራ ብፍላይ ኣብ ምድረ-ሓማሲንን ከባቢኡን፣ዋሪት ከም ከብቲ፣ጤለ-በጊዕ ኩነ በርበረን ጌሶን ካልእ ኣቁሑት ንግድታት፡ ካብን ናብንን እናኣመላለሱ ብዓውደ-ንግዲ ዝመሓደሩ ዝነበሩ ፈለማ ተቐማጢ ወደባቲት ከተማ ባጽዕ ምንባሮም ታሪኽም ዝሕብሮ'ዩ።

በዚ ምክንያት ኸኣ፡ኣብ አውራጃ ዓድዋ ምስ ወ/ሮ ንጽሃ ሓጎስ ኣብ ፍቕሪ ወደቅ፡ኣብ ዓመተ 1870፣ኸኣ ባሻይ አውዓሎም ጥራሕ ወለዱ።ባሻይ አውዓሎም ድማ፡ሞያ ሰራሕ ወላዲ ኣቡኣም ብምክ-ልኳል፡ካብን ናብን እንትጮን ባጽዕን ምምልላሶም ቀጸሉ።ጣልያን ካብን ናብን ኤርትራን ኪንዮ ሰግር መረብን ኣብ ንግዲ ዝዋፈሩ ሰባት፡ ኣብ ስርሓውት ስለያ ክተሓባበሩዎም ሃሰው ኣብ ዝብልሉ እዋን እዮም ብሓበራታ ሓበራታ፡ንባሻይ አውዓሎም ኣብ ትሕቲ ቁጽጽር መሓውራቶም ክእትዉዎም ዝተቐሰሱ።ቐድምዚ ኣብ ዓድዋ ፍሉይ ስሙ ዓተሮ (ብልምዲ ናብ ማይ ዓለም ዝበሃል ቦታ) ኣብ ዝተካየደ መረር ኩናት ሃጺይ ዮሃንስን ሃጺይ ተኸለጊዮርግስ ግደ ሰላሊ ኣኪላስ (ትውልዲ ዓዱ ኣብ ዓዲ ኣርባዕተን ጉንደትን) ዕዙዝ ግደን ኣበርክቶን ከም ዝገበረ ታሪኽ ዝመዝገቦ ፍጻሜ'ዩ።

ኣብ ቤት-ጽሕፈት ጅነራል ባራቴሪ ኣረሰቲድ ተጸዊዕም ድማ፡ኪንዮ ሰግር መረብ ተሳጊሮም ኣተሓሕዛን ምድላዋትን ሰራዊት ትግራይ መንግስቲ ምኒለክን፣ብጽጹይ መጽናዕቲ ከካይዱ ልኢኹም ድማ ናብ ሕምብርቲ ትግራይ ኣፋነዉም።ንሶም ኸኣ፡ንሃፀይ ምኒለክ ብኣካል ረኽቡዎ እሞ፡ጣልያን ክወርም እደሊ ምህላዉን ንኣውዳድባ ሰራዊት ኢትዮጵያ ዝምልከት ጽዑቕ መጽናዕቲ ክገብረሎም ከም ዝላኡኹዎምን ሓበሩዎም።

ንጉሥ ኢትዮጵያ፣ ሃይማኖት ምንጊዜ አብቲ እዋን ዝነበሩ ሃይይ እኳ ተነበሩ፣ ብእተገ ጣይቱ ይቐለሱ ብምንጣርም ኸአ ብምኽሪ እተን እተን ተደሪፋም፣ ከምዚ ቢሉዎም።

“...በል ሃይይ ምንጊዜ ሰንበት-ሰንበት፣ ከም ደማድን እምነትን ህዝብና ኮይኑ፣ ኣብ ቀጽሪ ቤት-ክርስትያን’ዩ ዝውዕል እሞ፣ እቲ ኩናት ሰንበት መዓልቲ እንተገበርናዮ፣ ሰራዊት ኢትዮጵያ ከይተወደበን ከይተማእከለን፣ ፋሕ ብትን ቢሉ፣ ሰለ ዝጸንሑ፣ ካውደ-ኩናት ብቐለሉ ክንዕወተሉ ንኸእል ኢና ኢልካ የእምናም ኢኻ። እነ ኸአ ሰራዊታይ ሐዘ ሰንበት መዓልቲ፣ ኣብ ጎረታት ዓድዋ ክጸብዮካ’ዩ ብምጣል ናብ ኤርትራ ገጸም ኣፋነዉዎም።”

ባሻይ ኣውዓሎም ድማ፣ ናብ ኤርትራ ብምምላህ፣ ንመንግስቲ ጣልያን ብመሰረት እቲ ምስ ሃይይ ምንጊዜን እተን ጣይቱን ብምስጢር እተሰማምዑሉ ሓባራዊ ሳምዕነቲ ኩናት ሰምበት-ምዕልቲ ከም ዝውዕል ብምግባር ሰራዊት ጣልያን መሪሖም ኣብ ድርኩኹት መሪብ ኣብጽሑዎም’ዮ፣ ከይነረጉ ማይኦ ኣልቤርቶኒ ዝምራሕ ሰራዊት ጣልያን ኹነ ኢሎም ናብቲ ብራኢስ ኣሉላ ኣባነጋ እተመርሐ 500 ፈረሰኛታት ብድሕሪት ብወገን ቤት-ክርስትያን ኪዳኑ-ምሕረት ቆሪጹ፣ ኣብ ዓንኬል ከባባ ዘእቲ ሰራዊት ከም ዝኸርደን ብምግባር ንክልተ ጣልያናውያን መዋፍርቶም ድማ ቀቲሎምን ብቀዳም መዓልቲ፣ ጸላም ተጎልቢቦም፣ ፈረሰም ተወጢሖም ናብ ወገይ ዝብልም ሰራዊት ምንጊዜ ተጸንበሩ።

ሸዑ ዝነበረ ወዕሎ ኸአ “ኣውዓሎም ዘውዓለና ጸላኢኻ’ውን ኣይውዓሎ” እተባህለሎም። በዚ መስተንክራዊ ዝኩነ ኣሃዱ ስለያ ባሻይ ኣውዓሎም ሓረጎት ተሓጊዙ ድማ ሰራዊት ሃይይ ምንጊዜ፣ ነቲ ንማሕረዲ እምበር ንኹናት ተቐሪቡ ክትብሉ ፍጹም ዘይከኣል ሰራዊት ሃይይቲ ኢጣልያ ንኸሰዓር ደርማስ ኣበርክቶ ገበሩ።

ባሻይ ኣውዓሎ ድማ፣ ብድሕሪ ኩናት ዓድዋ፣ ንብዙሕ ዓመታት ከም ኣመሓዳሪ እንትጮ ብምዃን ድሕሪ ምግልጋሎም ኸአ ብዓመተ 1933 ዓ/ም/ፈ፣ ኣብ መበል 95 ዓመት ዕድሜኦም ካብ’ዛ ዓለም ብሞት ተፈልዩ። 2 ዓመት ድሕሪ ዕረፍቶም ኸአ’ዩ፣ እቲ መበል ብካልኣይ ኩናት ኢጣልያን ኢትዮጵያን ዝፍለዋ ኣብ 1935-36 ዓ/ም/ፈ ወይ ድማ ኣብ 1928 ዓ/ም/ኢ እተኻየደ ዳሕረዋይ ወራሪ ኩናት ብዘተወልዐ ድማ፣ ጣልያን ንባሻይ ኣውዓሎም ሓረጎት ብሕይወት ኸለዉ ንምሓዘን ሕነኦም ከም ሕነ-ሸም ንምፍዳይን ተሃንዲዶም፣ ናብታ ባሻይ ኣውዓሎም ከም ዝከብሩላ ዝፈለጡዋ ከተማ እንትጮ፣ ካብ ሸነኽ መሪብ ኣብ ከባቢ ከተማ ዓድዋ፣ ንምግባር ሸዊቶ ሕልፍ ኢልኻ እትርከብ ዓዲ እግርም ኣምርሑ።

እንተኾነ ግና ባሻይ ኣውዓሎም 2 ዓመት ናይቲ ጣልያን ናብ ከተማ እንትጮ ዝኣተዉሉ ዓሪፎም ጸንሑዎም እሞ፣ ደቆም ይኹን ኣባላት ቤተሰቦም ዝኩነ ኩሎም ኣብ ምቕታል ተዋፈሩ። ደቆም’ውን ኣይሓመቹን እቶም ዝበዘሑ ተግባራት ኣቡ’ኦም ተገንዘቦም ብምንጣርም በረኻ-በረኻ ሰፈሩ። እቶም ገሊኦም ናብ ኣሕሰኣ ዕዳጋ ቀደም (ሰውእ ሃብቶም ኣብ ዝተሰዋኡሉ ከባቢ) ክሕብኡ ከለዉ፣ ገሊኦ’ቶም ድማ ናብ ናብ ጸገደ-ጸለምትን ይኹን ወልቃይት ኩታ ኣብ መሬት ትግራይ፣ ናብ ዝማእምኦም ገጸም ጊዜ ክሳብ ዝሓልፍ ከዕቐሉ ከም ዝተቐሰቡ ታሪኽ መዘገብ’ዩ።

ካብቲ ኩናት ንሰክላ ኣምሊጡ መሪብ ካብ እተሳገረ መራሕ ሰራዊት ኢጣልያ፣ ኣብ ኩናት ዓድዋ፣ ጠንቂ ስዕሪቲ ዋልመት ባሻይ ኣውዓሎም ሓረጎት ምንጣሩ’ዩ ከም ሓደ ዓቢይ ነዋቢ ኣሰፍርዎ ነይሩ። እዚ ይኹን እምበር እቲ ምኽንያት ካብ መንግስቲ ሃይይቲ ሮማ ተቐባልነት ዋላ ኣይርከብ፣ እቲ ጀነራል ኸአ ብኻልእ ኣዛዚ ኩናት ተቐደሩ ናብ ሃገሩ ተመልሱ።

ባሻይ ኣውዓሎም ሓረጎት ግና፣ ኣብ ኩናት ዓድዋ ብዘፈጸሙዎ ቐዳጅን፣ ኣብ ኤርትራን ኢትዮጵያን ሓሊፉ፣ ሃባባ ዝንኣም ክሳብ ኢጣልያ ብምብጽሑ፣ ጣልያናውያን ጀነራላት ኣዘዘቲ ኤርትራ ንኣሳእሎም ኣብ ጎደናታት ከተማ ኣሰመራ ብምጥቃዕ፣ ኹሉ ሓላፊ መገዲ ጡፍ እናበለሎም ከም ዝኸይድ ገበሩ።

እዚ ናይ ዓቕሊ ጸብታዊ ዝኩነ ስጉምቲ ጣልያናውያን ኸአ ናብቶም ንኤርትራ ኣማዕድዮም ብምርኣይ ሰግር መሪብ ኣብ ከተማ እንትጮ ዝቐመጡ ዝነበሩ ባሻይ ኣውዓሎም ንእሉቲ በጽሑኡቶም ብዋዘኦምን ቅያዎምን ሕላጎቶም ዝገበሩ ባሻይ ኣውዓሎም ኸኣ፣ ኣብቲ እዋን እቲ ዕድመ ኣዚዮም ደፊኦም ኣብ ኣዚዮም ዝሸምገሉሉን ጸጋመይቲ ዓይኖም ድማ ብዝግባእ ዘይትርእይ ብምንብራ ተታሒዙ። “... ለካ እዛ ዓይነይ ምርኣይ እትኣብየኒ ዘላ’ሲ፣ ጣልያናውያን ኣብ ጎደናታት ኣሥመራ ንሰእለይ ኣብ ፈቐዶ መናድቕ ብምጥቃዕ እጸፍዑንን ጡፍ ይብሉሉይን ብምህላዎም እዮም እናበሉ ከም ሕላጎቶም ሕጫጩ ይሕጭጩ ምንጣርም’ዩ ጉዕዞ ታሪኽ ሕይወቶም ይሕብር’ዩ።”

ባሻይ ኣውዓሎም ሓረጎት ኣብ ኩናት ዓድዋ ብዘፈጸሙዎ ጅግንነት ብደቀንስትዮ ኣዘዮም ሃቢቦምን ተፈትዮምን ብምንጣርም፣ ብብዙሓት ደቂ ኣንስትዮ እምብዘ ፍትወት ብምሕዳርም፣ በዘን በቲ ተጸዋተይን ቀላድን ባህሪኦም ተወሲኸዎ ድማ ካብ

ብርክት ዝበላ ደቂ-አንስትዮ 30 ዝኹኑ ወሎዳት ክፈርዩ ክኣሉ።ካልእ ድማ ኣስተዋጽኦ ባሻይ ኣውዓሎም ብስነ-ፍልጠታዊ ሳውዶ ክግምግሞ ዝፈተነ ስርዓት መንግስቲ ደርጊ፣40% ዓወት ኩናት ዓድዎ፣ብሳላ ወፋይ ኣበርኽቶን መስዋእትን ባሻይ ኣውዓሎም ምንባሩ ገለ ኣባላት ድሕንነት ነበር ክዕልሉኒ እዝክር ኢዮ።ብተወሳኺ፣ባሻይ ኣውዓሎም ኣብ መስርሕ ፍርዲ ዝነበሮም ቐላሲ ተራን ሓይሊ መጎትኦም ኣድሂበ ሓደ መዓልቲ ናባኩም ኩብሎ ኢዮ።ንሎሚ ግን ኣብዚ ይኣክል ኢዩ እብል።

ዝኸሪ እዚ ጽሑፍ፣ንክቡር ኣቶ መሓሪ ምስግና ፈላጥ ታሪኽን ጠበቓን ነበር ይኹነለይ እብል።

ኣብ ፋንዋ ሥነ-ስርዓት ቐብሮም፣ቀዳም መዓልቲ ኣደይ ፈራሓ ከይክይድ ብምግባራ ዘይርሰዓኒ ፍጻሜ ጉዕዞ ሕይወተይ ክዝክር ይኹን “ዓድዎ ዓድዎ፣ ክትኸድዎ ዲኹም ክትመጽዎ” ወዘተ እናበሉ ኣብ ሬድዮ ኣሥመራ ታሪኽ ክዝንትወ፣ንስምዒት ታሪኽ ዝደረኹኒ ሓደን ቐላሲን ኢዮም እብል።

ምንጪ ሓበሬታ -

- ✓ ኣብ ከተማ ዓድዎ፣እንትጮን ብምምልላስ፣ምስ ብርክት ዝበሉ ዓበይቲ ሰባትን ፈላጣት ታሪኽን፣ቃለ መጠይቕን ዕላልን ኣብ ዝተፈላለዩ ጊዜያት ካብ ዘካየድኹኸዎ
- ✓ ጋዜጣ ሕብረት፣ጋዜጣ ኣዲስ ዘመን፣ጋዜጣ ድምጺ ኤርትራ፣ዝተፈላለዩ መጽሓፍቲ
- ✓ መጽሔታትን ጋዜጣታት ኣብ ዘመነ ደርግን ወያነን ብመንግስታዊ መሓውራት ዝተሓትሙ፣
- ✓ መዋእል መዓሾ፣ኣቶ ሰይፉ ታፈረ፣ኣቦይ ሰኒ ጫዕዳ፣መምህር ኣበበ ደቡብ፣መምህር ኣስፋው፣እንጅነር እያሱ ጎርፉ፣
- ✓ ኣብ'ዚ ዘይገለጽኹኸዎ ምንጭታት ድማ ንእግረ-መንገደይ ብልቢ ኤመሰግነኩም'ዮ።